

Павел Вежынаў

Павел Вежынаў

Павел Вежынаў (псеўданім, сапраўднае імя Нікола Дэлчаў Гугаў) – балгарскі пісьменнік. Ён нарадзіўся 9 лістапада 1914 г. ў Сафіі. Друкавацца пачаў у 1932 г. і на працягу 30-х гадоў супрацоўнічаў у шэрагу пралетарскіх, антыфашысцкіх выданняў (напрыклад, у часопісе “Мастацтва і крытыка”). Першыя творы пісьменніка, па прызнанні крытыкі, “самага таленавітага з маладых”, прысвечаны гарадской тэматыцы: зборнікі апавяданняў “Вуліца без бруку” (1938 г.), “Дні і вечары” (1942 г.). У іх аўтар перастварае рэалістычныя малюнкі ўскраін Сафіі, іх убоства і мары людзей аб шчасці, выкрывае прыземленасць дробнага мяшчанскага існавання.

У 1939—44 гг. Нікола Гугаў вывучае філасофію ў Сафійскім універсітэце, а пасля звяржэння фашысцкага рэжыму ў верасні 1944 г. ідзе ў армію, дзе працуе франтавым карэспандэнтам, становіцца галоўным рэдактарам армейскай газеты “Фронтавік”. Галоўныя героі твораў Вежынава, прысвечаных гераічным падзеям антыфашысцкай барацьбы і Айчыннай вайне ў Балгарыі, – партызаны і салдаты, афіцэры царскай арміі і радавыя Народнай арміі, камуністы і народ (апавесць “Другая рота”, 1949 г., за якую аўтар атрымаў Дамітраўскую прэмію 1950 г., шэраг апавяданняў і раман “Зоркі над намі”, 1966 г.).

У 50-ыя гады на першы план былі вылучаныя праблемы сацыялістычных пераўтварэнняў, будаўніцтва новага грамадства. Раман Вежынава “Сухая раўніна” (1952 г.), хаця і не стаў вехаю ў творчасці пісьменніка, тым не менш аказаўся своеасаблівым знакам сваёй эпохі: у творы расказвалася пра будаўніцтва арашальнай сістэмы ў Дабруджы, у жанры вытворчага рамана патрабавалася адлюстроўваць вытворчыя працэсы; былі запатрабаваныя героі: будаўнікі, інжэнеры, партыйныя работнікі; назіралася тэндэнцыя ідэалізацыі вобразаў.

З імем Вежынава звязваюць і адкрыццё ў балгарскай літаратуры дэтэктыўна-прыгодніцкага рамана (“Сляды застаюцца”, 1954 г., беларускі пераклад 19 г.), а ў 60-ыя гады новай тэмай – палётаў чалавека ў космас, магчымасцей кантактаў з незямной цывілізацыяй – у жанры навуковай фантастыкі (роман “Гібель “Аякса”, апавяданні).

Асабліваасць творчай манеры Вежынава – пранікненне аўтара ва ўнутраны свет чалавека, адлюстраванне складаных працэсаў псіхічнага жыцця чалавека, пастаноўка маральна-этычных праблем. Гэтыя рысы сталі выяўляцца ўжо ў зборніку “Дні і ночы”, але ў 60-ыя гады пісьменнік не толькі даследуе маральныя якасці асобы, колькі вывучае іх, пераламляючы праз “вечныя” каштоўнасці добра і зла, жыцця і смерці, праз “вечныя” праблемы кахання, бацькоў і дзяцей (зборнікі апавяданняў “Хлопчык са скрыпкай”, 1963 г., “Пах міндалю”, 1966 г., бел.пер. 1967 г.). Менавіта ў 70-ыя гады пісьменнікі краін “рэальнага сацыялізму” (былой “сацыялістычнай садружнасці”) стала пераходзяць да аналізу маральна-этычных праблем, задумваючыся над маральна-этычнымі аспектамі развіцця навук,

культуры, цывілізацыі. У гэтым сэнсе этапным у творчасці Вежынава становіцца раман “Ноччу на белых конях” (1975 г.).

Трылогія “Бар’ер” (аповесць, 1976 г.), “Вымярэнні” (аповесць, 1979 г.), “Шалі” (раман, 1982 г.) з’яўляецца вяршыняю творчых, філасофскіх, маральна-псіхалагічных пошукаў пісьменніка. Яна стала і своеасаблівым вынікам развіцця балгарскай літаратуры другой паловы ХХ ст., як і вежаю ў літаратурным працэсе ўсходнееўрапейскіх краін у надзвычай адметны перыяд іх гісторыі.

Аповесці і раман трылогіі не звязаныя між сабою адным кругам герояў. Героі розныя, а нязменнымі застаюцца месца і час дзеяння (сучасная Сафія), таксама як і “інтэлектуалізм” героя, хаця прафесіі гэтых герояў розныя: Антоній Манеў – кампазітар, член Саюза кампазітараў (“Бар’ер”), Манол Гугаў – біяхімік, прафесар, член-карэспандэнт Акадэміі навук (“Вымярэнні”), Сімяон Ігнатаў – архітэктар, генеральны дырэктар “Інтэрбуда” (“Шалі”).

У цэнтры сюжэта аповесці “Бар’ер” – гісторыя сустрэчы і ўзаемаадносін Антонія, папулярнага кампазітара, і Даратэі, дзяўчыны незвычайных, як кажуць, звышнатуральных магчымасцей (ESP – “з’явы экстрасэнсорнай перцэпцыі”). Для сярэдзіны 70-х гадоў у часы панавання “сацыялістычнага рэалізму” гэта тэма ўяўлялася таксама “звышнатуральнай”. Апіраючыся на знешнюю займальнасць сюжэта, пісьменнік глыбока пранікае ў сацыяльнае і маральную структуры асобы і грамадства.

Згадаем, што ў гістарычных навуках пра грамадства чалавек вызначаецца як складаная, трыадзіная асоба – як біяпсіхасацыяльны арганізм. Менавіта такую складаную структуру і даследуе П.Вежынаў. Даратэя ў сацыяльных адносінах зусім неадэкватная грамадству постаць. Некалі на вачах у малой дзяўчынкі загінуў пад коламі яе бацька. Маці стала жыць у новай сям’і, дзе месца Даратэі ўжо не знайшлося. Дзяўчынка перайшла ў дом дзядзькі. Але той аднойчы паспрабаваў згвалціць Даратэю: у выніку дзяўчына збегла і з гэтага дому, а застаўшыся зусім адна, трапіла ў бальніцу, дзе лечыць душэўна хворых людзей. Ды і ў самой Даратэі адкрыліся раней не вядомыя магчымасці – і пра гэтыя яе здольнасці чытач даведваецца, працягваючы сваё знаёмства з Даратэяй.

Адбываецца яе знаёмства з Антоніям. І Антоній, чалавек даволі памяркоўны, не адмаўляе гераіні ў дапамозе, дзяўчына стала жыць у яго кватэры, а затым ён знаходзіць Даратэі і працу. Толькі за ўсёй знешняй, відавочнай легкадумнасцю, павярхоўнасцю знаёмства і адносін герояў напачатку схавана глыбокая натуральнасць разумення чалавека адным аднаго, найперш – з боку Даратэі: яна ўмее чытаць думкі чалавека. Так, сярод людзей і ў дачыненні да грамадства Даратэя – “белая варона”, або як называюць яе іншыя, “шыза”, не зусім нармальна, не зусім адпаведная тым бар’ерам, якімі абмежавала чалавека грамадства. “Может, ты проізошел от лягушки, Антоній. А я – от птиц”, -- кажа Даратэя.

У Даратэі ў найбольшай ступені выяўлена прыроднае, дакладней сказаць, першаснасць гармоніі чалавека з прыродай. Для яе натуральна плаваць – хаця раней яна ніколі не плавала ў рацэ. Для яе натуральна чытаць думкі іншых людзей

і “чуць” музыку, сочачы вачыма за партытурай музычнага твора. Яна так жа лёгка запамінае вялікія тэксты, перапісваючы ў музычным выдавецтве ноты, прычым, паўтарае арыгінал з вышэйшай дакладнасцю. Менавіта ёй так жа натуральна лятаць, як лятаюць птушкі, якіх яна ўяўляе ў сваім бліжэйшым сваяцтве больш за нейкія іншыя жывыя істоты.

Адсюль багацце яе ўнутранага, псіхічнага, эмацыянальнага свету, свету, які насычаны не простым судакрананнем з прыродай, але існаваннем разам з ёю, унутры яе, у гармоніі з прыродай. “Я сілілся пріпомніть ее ліцо...”

Гэтаксама натуральна гармонія, якой жыве сама дзяўчына,-- гармонія яе з самой сабою. І тут няма таго вялізнага бар’ера, які іншыя людзі паставілі ўнутры сябе. Ёй ніколі не бывае сумна, яна не мае злых думак, забыўшыся і не жадаючы ўспамінаць тыя жахі, што засталіся ў дзяцінстве. Яна ўся скіравана ў памкненні да шчасця, як птушка вольна ляціць у паветры. Невыпадкава Вежынаў надзяліў сваю гераіню гэтым “дарам” – лётаць, як птушка. Так, калі парушыліся сувязі, што звязваюць чалавека з грамадствам, парушыліся так жорстка і трагічна, дзяўчыне не засталася нічога іншага, як звярнуцца да самой сябе, да маці-прыроды, што і стала яе новым і бязмежным домам, яе прытулкам і матчымасцю для рэалізацыі самой сябе, сваіх здольнасцяў і жаданняў.

Вобраз бар’ера, адзін з ключавых у мастацкім свеце Вежынава, спалучаны ў адзін ланцуг з вобразамі “межаў” (у класічнай беларускай літаратуры), “сцяны” (у творчасці Быкава і Сартра). У адрозненне ад іншых, “бар’ер” асэнсоўваецца не як матэрыяльная, фізічная перашкода, але як перашкода духоўнага, маральна-псіхічнага плану. Так, Антоній пераступае “бар’еры”, якія падзяляюць яго з Даратэяй на ўзроўні матэрыяльнай забяспечанасці (Даратэя не мае нічога ў параўнанні з Антоніям, у якога – квітэра, машына, грошы, ён апранае дзяўчыну, праяўляючы ці не бацькоўскі клопат аб ёй), сацыяльныя перашкоды (ён – папулярны кампазітар, яні – хворая з бальніцы для звар’яцелых), нават біялагічныя – аднойчы ён нават дазваляе Даратэі ўзяць яго з сабою ў палёт.

*«Я протянул ей руку. Ее пальцы показались мне неожиданно теплыми и сильными.*

*-- А теперь, Антоний, взгляни на небо. Ты должен привыкнуть к нему... Скоро, Антоний, ты почувствуешь удивительную легкость.словно ты стал вдруг воздушным... Вот мы и взлетели, Антоний!... Вот и все – будь счастлив!*

*Голос ее звучал необычайно звонко и мелодично. Я даже не почувствовал, как мы отделились от террасы. Мы летели в вышине, под нами дрожали огни города. Они были нам видны, как с самолета, идущего на посадку. Мы словно плыли среди безбрежного моря огней. И все-таки это было непохоже на полет самолета, мы не летели, мы парили, как птицы с надежными, крепкими крыльями... Мы летели к звездам, которые становились все крупнее и ярче».*

Але псіхалагічны бар’ер пераадолець непараўнана цяжэй. Духоўныя, маральна-псіхалагічныя выпрабаванні невымерна цяжэйшыя і больш шматстайныя, чым пакуты фізічныя (пра гэта неаднаразова пісалася ў замежнай літаратуры XX ст.). Пераадолець гэты бар’ер – значыць, змяніцца, у пэўным

сэнсе перарадзіцца або адрадзіцца наноў, набыўшы тое, што было не толькі невядома, але што і ўявіць сябе раней было немагчыма. Пасля трагічнай смерці Даратэі Антоній знаходзіцца на прыёме ў свайго сябра – і нічога не можа сказаць яму пра тое, што і ён – лятаў, лятаў разам з Даратэяй. А ўспомнім, як цяжка было герою прыняць сябе, такога незвычайнага пасля палёту, такога невядомага, як яшчэ больш загадкавай здавалася Даратэя. Антоній нават пакінуў Даратэю, падмануўшы яе (а яна ж добра ведала яго думкі і настрой), і з'ехаў на некалькі дзён з горада. Антоній, пераадольваючы “бар’еры”, уздымаецца вышэй ад рэчыўнага, матэрыяльнага – у сферы духоўнага.

Даратэі невымерна цяжэй з гэтых духоўных вышынь спусціцца да свету людзей, ва ўсёй паўнаце адчуць іх невымерныя пакуты і сумненні. Яна не можа доўга чакаць, як не можа вытрымаць, усведамляючы цяжкасць намаганняў Антонія. Антоній не можа так хутка змяніцца і перабудаваць сваю свядомасць, свае ўяўленні пра здольнасці чалавека і пра самога сябе. Трагічны фінал гэтай неверагоднай гісторыі і псіхалагічна, і маральна падрыўтаваны: Даратэя гіне далёка ад горада, дзе жывуць Антоній і людзі, гіне ў палёце, склаўшы свае крылы-свае духоўныя магчымасці-намаганні.

Спроба пераадолець асноўны Бар’ер – бар’ер паміж сабою як асобаю, што жыве ў звычайным грамадскім асяроддзі, са штодзённымі клопатамі і меркантильнымі думкамі, -- і сабою як чалавекам -- істотаю, надзеленаю незвычайнымі магчымасцямі, звязаным гарманічнымі першаснымі вузамі з прыродаю і жыццём,-- пераадолець гэты бар’ер і змяніцца, набыўшы новыя якасці і далягляды,-- надзвычай цяжка, амаль немагчыма. Як немагчыма гэта такому неардынарнаму, у пэўным сэнсе слова выключнаму чалавеку, як Антонію: музыка з усіх мастацтваў найбліжэй звязаная з гармоніяй прыроды, сусвету. Нерашучасць і страх, страх і нерашучасць – бось складаныя пачуццяў, якія пасля шчаслівых гадзінаў адгарадзілі бар’ерам Антонія ад Даратэі. Горыч і жах ад усведамлення страты Даратэі – гэта горыч і жах ад страты таго, што было адкрыта ў самім героі, што стала каштоўным набыткам яго ўласнага “я”.

Маральна-псіхалагічная праблематыка ў творах Вежынава ўзнікае на аснове яго філасофскай канцэпцыі свету і чалавека. Калі свет невыказана жорсткі і несправядлівы, калі так шмат цяжкасцей і выпрабаванняў сустракаецца на шляху чалавека (успомнім не толькі апавяданне Даратэі аб гадах дзяцінства, але і гісторыю дзедка Манола і яго жонкі, якія абаранялі свой дом, свой горад і зямлю ад турэцкіх захопнікаў,-- у апавесці “Вымярэнні”, прыгадаем і любоўныя гісторыі Ігнатава, у якіх аказаўся запутаным герой,-- з рамана “Шалі”), -- прырода нібы раскрывае чалавеку свой свет, сваю прыгажосць, даючы яму новыя магчымасці, далучаючы да натуральнага, незыблемага, “вечнага”.

У апавесці “Вымярэнні” чалавек набывае выключную здольнасць прадчуваць землятрус. Здавалася б, што гэта выключнасць магла быць выкарыстаная з самымі рознымі мэтамі. Так, чалавек можа здабываць асабістую славу і выгоды, што ў наш час ўяўляецца найбольш верагодным. Але для герояў Вежынава гэты шлях першапачаткова немагчымы: пісьменніка найбольш цікаваць не людзі

“прыктычныя”, якія з усяго маюць выгоды і на ўсім здольныя рабіць грошы, але людзі, якім уласцівы немеркантыльныя, але духоўныя парывы. І для асабістага выратавання гэтых героі (спачатку бабуля Манола Гугава, а пасля яе смерці сам прафесар) не выкарыстоўваюць прыродны “дарунак”, нават не робяць гэтага для ўсеагульнага выратавання, каб папярэдзіць людзей аб небяспецы. Па мудрай логіцы старой, у думках якой сканцэнтраваны народны вопыт, народнае разуменне пра чалавека і грамадства, усе маюць свой лёс, і гэты лёс у пэўным сэнсе кожны заслужыў для самога сябе. “... мне кажется, что она верила в непреложный порядок бытия... Бабушка была молодой, полной жизни, счастливой женщиной. Потом у нее убили мужа. Она осталась одна. Ничто не может нарушить естественного хода жизни.

Есть что-то очень мудрое в этой бессознательной философии простых людей. Они не различают судьбу общую и судьбу личную. И никогда не ждут милостей от жизни. Все, что ожидаешь извне, нужно заслужить. И создать самому... Книга жизни написана раз и навсегда, и ничто не может изменить того, что в ней начертано.

Там, в этой книге, было записано и бабушкино землетрясение. Легкая конвульсия, последнее содрогание – и бабушка умерла. Хотя и была такой непримиримой, такой сильной во всех жизненных испытаниях».

У “Шалях” галоўны герой – чалавек, які толькі выйшаў са стану цяжэйшай комы пасля трэпанакцыі чэрапа. Ігнатаў поўнасьцю забыў, хто ён такі і пра ўсё навокал (стан амнезіі). Якімі могуць быць далейшыя дзеянні героя? Пачаць сваё жыццё, як кажуць, з “чыстага аркуша”, маючы ў “згорнутым” выглядзе ўвесь назбіраны за жыццё вопыт (не, маляваць, чарціць чарцяжы ён якраз-такі і не развучыўся)? Або паспрабаваць вярнуць усё, што страчана, успомніць не толькі людзей, але і ўчынкі, свае і чужыя, а галоўнае – успомніць думкі і пачуцці, вярнуць ранейшы духоўна-пачуццёвы свет? Герой абірае другі шлях, і на гэтым шляху яго сустракаюць убачаныя новымі вачыма яго ўчынкі, думкі, пачуцці... «Мне некуда было спешить. Даже если у человека есть цель в жизни, ему не следует спешить к ней, иначе он лишит смысла эту цель. Путь к цели всегда дороже ее самой. По-настоящему счастливый человек никогда не достигает цели: либо он растворяется в ней, либо она – в нем». «В больнице, придя в первый раз в сознание, я испытал какую-то безмерную, тихую радость, какое-то беспредельное удовлетворение... От чего? От самого существования! Это и есть основа жизни...»

П.Вежынаў шмат працаваў у кінематаграфіі, быў сцэнарыстам (“Гэта здарылася на вуліцы” і “Сляды застаюцца”, 1956 г., “З пахам міндалю”, 1967 г., “Трэцяя пасля сонца”, 1973 г.), удзельнічаў як сцэнарыст у шмасерыйным тэлефільме “На кожным кіламетры” (1969—73 гг.) і інш. З 1972 г. ён быў галоўным рэдактарам часопіса “Сучаснік”. Неаднаразова адзначаны Дзімітраўскай прэміяй. Быў народным дзеячам культуры (1970 г.), Героем Сацыялістычнай працы (1974 г.). Памёр пісьменнік 21 снежня 1983 г.